

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2015. Вип. 19. С. 13–22.

Віра ГУПАЛО

ЗВЕНИГОРОДСЬКИЙ ПЕРІОД У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІГОРЯ СВЕШНІКОВА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ НАПРЯМОК

В археологічній науці ім'я Ігоря Кириловича Свешнікова нерозривно пов'язане із трьома важливими темами, у вивченні яких досліднику по праву належить визнання “першопрохідця”.

Самовіддано впродовж багатьох років вчений досліджував історію населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до н.е. Зібраний матеріал склав підоснову його узагальнюючої праці [Свешніков, 1974], основні положення якої апробовано у вигляді дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата (1958) і доктора історичних наук (1972).

Рис. 1. І. Свешніков. Звенигород. Північно-східний пригород. 1985 р.

Fig. 1. I. Sveshnikov. Zvenyhorod. North-eastern suburb. 1985

Вагому частку у діяльності Ігоря Кириловича займало захоплення двома визначними пам'ятками, дослідженню яких вчений віддав себе до останку – це поле битви 1651 р. під Берестечком і літописний Звенигород.

На полі козацької слави розкопки тривали понад 25 років і їх ще не завершено. Основні підсумки досліджень відображено у монографії “Битва під Берестечком” [Свешніков, 1993]. Непересічне значення цієї праці полягає не лише у характеристиці унікальної колекції артефактів, а, передусім, у відтворенні перебігу битви, оснащення обох військ і, що наважливіше, у висновку щодо характеру самої битви, яка, завершившись тактичною поразкою козацького війська, не була його стратегічною невдачею.

Городище літописного міста Звенигорода І. Свешніков досліджував понад 20 років (рис. 1) – з 1953 по 1994 рр. (з певними перервами). За цей період сформовано потужну джерельну базу, яка давала усесторонню уяву про різні аспекти функціонування княжої столиці. Серед здобутого рухомого матеріалу виділялися унікальні колекції артефактів, виконані із органічної сировини (шкіри, дерева, берести), що привернули увагу широкої наукової спільноти. Узагальнення здобутих досягнень І. Свешніков планував підвести в колективній монографічній праці

“Літописний Звенигород”. Дослідник не встиг здійснити задумане, але залишив численні публікації, які розкривають хід його думок і генеральні напрямки висновків.

Загалом вищезазначені теми досліджень, пов'язані із хронологічними періодами, які розділені сотнями і тисячами років. Однак у кожній з обраних тем дослідника супроводжували визначні відкриття і досягнення, які розкривають його особистість як вченого з глибокими енциклопедичними знаннями і широким науковим світоглядом. В умовах сучасних тенденцій вузької спеціалізації у науці постать І. Свешнікова займає почесне місце в ряді видатних вчених, які внесли значний вклад у розвиток вітчизняної і європейської археології.

У запропонованій статті нам хотілося б звернути увагу на звенигородський період у дослідженнях І. Свешнікова, про який, на нашу думку, існує надто фрагментарна інформація,

що не відображає загального об'єму проведених робіт. Важливо підкреслити здобутки, досягнуті дослідником під час вивчення городища і прилеглої території. Передусім, належить зазначити, що розкопи, хоча й на невеликих ділянках, розплановано в межах усіх складових частин княжого міста – на дитинці, окольному городі, пригородах та передмістях. Загальна площа розкопів складає приблизно 7060 м². Серед об'єктів в межах розкопаних ділянок І. Свешніков дослідив чотири некрополі, що займали значну територію в урочищах Гоева Гора (1953–1955), Загумінки (1953–1954), П'ятницьке (1977–1978), Замок (1993–1994), а також сліди цвинтарів в урочищах За Хмільником (1981, 1985) та Біля Току (1990).

Високий рівень володіння методикою археологічних розкопок дозволив І. Свешнікову зафіксувати сліди фундаментів двох дерев'яних храмів – на дитинці і східному пригороді в ур. П'ятницьке. На долю вченого випало здійснити одне з найвизначніших відкриттів в археології західної України – виявити дерев'яні релікти суцільної садибної забудови, розміщеної обабіч мощеної мостової (ур. За Хмільником, 1982–1994). Ці рештки домобудівництва, що вперше наочно продемонстрували особливості дерев'яної архітектури столяного міста Південно-Західної Русі, разом із відомими матеріалами з Києва та міст Північної і Північно-Західної Русі є цінним джерелом для вивчення традицій дерев'яного зодчества княжої доби.

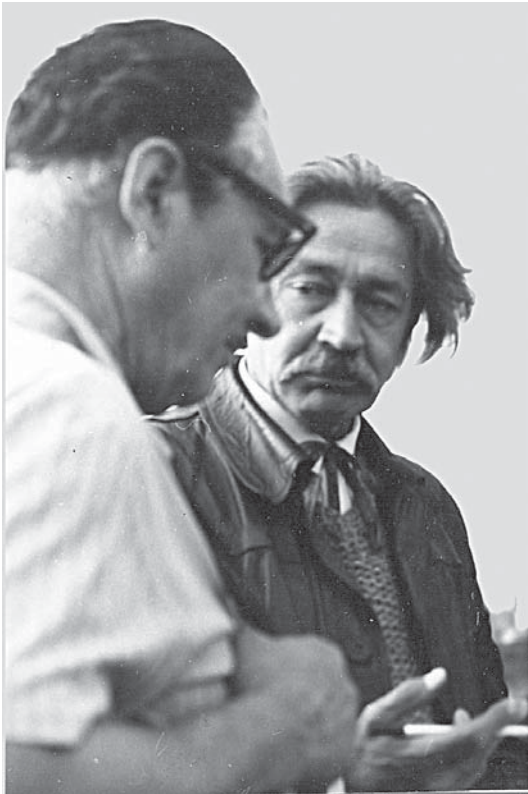

Рис. 2. І. Свешніков і І. Могитич. Звенигород. Північно-східний пригород. 1982 р. (фото Р. Могитича)

Fig. 2. I. Sveshnikov and I. Mogytych. Zvenyhorod. North-eastern suburb. 1982 (photo made by R. Mogytych)

В межах розкопу в ур. За Хмільником впродовж 13 років досліджень сформовано показну колекцію рухомого матеріалу, в тому числі предмети, виконані із органічної сировини, що добре збереглися у торфовому ґрунті. Опрацьовуючи знахідки із щорічних польових сезонів, І. Свешніков здійснював первісну систематизацію артефактів (насамперед, кераміки), пошук аналогій, датування знахідок. Увесь цей диференційований (з огляду на сировину, з якого виготовлений, форму, призначення тощо) матеріал містив значну і вагомую інформацію, здобуття якої лежало у площині переважно природничих наук. Розуміння важливості цих знань і закросні на широку перспективу дослідження визначили у подальшому окремі напрями міждисциплінарної співпраці, у якій знайшов вияв не лише організаторський талант І. Свешнікова, а, в першу чергу, глибина і усесторонність підходу вченого до наукового процесу. Досі ця ділянка дослідницької роботи Ігоря Кириловича залишається майже не відомою широкому загалу і не висвітлена у літературі предмету. Ця обставина спонукала нас здійснити огляд результатів плідної співпраці фахівців на стику археології та суміжних наук.

Від часу відкриття Олексієм Ратичем ансамблю білокам'яних споруд (церкви, палацу, каплиці-усипальні) у Звенигороді (1965) бере початок постійна співпраця археологів з архітекторами, що позначилася видатними результатами

у дослідженнях наступних років. Так, упродовж 1977–1978 рр. у складі Звенигородського загону Львівської обласної археологічної експедиції, яку очолював І. Свешніков, працювали архітектори – Олег Іоаннісян (Ермітаж, м. Санкт-Петербург), Іван Могитич (Інститут Укрзахідпроектреставрація, м. Львів), завданням яких були пошуки пам'яток домонгольського

зодчества на території Звенигорода. Розкопки проводились в урочищі П'ятницьке, де зафіксовано рештки глиняної долівки, місцями мощеної керамічними полив'яними плитками, які інтерпретовано як сліди культової дерев'яної споруди. Храм, присвячений св. Параскеві П'ятниці, датується першою половиною XII ст. [Гупало, 2014, с. 297]. О. Іоаннісян відтворив загальний план церкви, а об'ємну реконструкцію будівлі здійснив І. Могитич. Дослідники інтерпретували храм як тридільну у плані споруду, що складалася із рівношироких нави та бабинця і вужчого вівтаря [Іоаннісян, Могитич, Свешников, 1983, с. 494–507]. Іншу дерев'яну церкву відкрито на території дитинця у 1993–1994 рр. Рештки будівлі (фундаментні рови, глиняна долівка та керамічні плитки) дали підставу І. Могитичу відтворити загальний план храму. На думку вченого, параметральні пропорції цієї церкви репрезентують унікальний зразок виконання ротондального храму із дерев'яних зрубів [Могитич, 1995, с. 21]. Щодо часу побудови споруди, то згідно з проведеними дослідженнями церква повстала одночасно із побудовою укріплень довкола дитинця в кінці XI ст., а отже розглядається як найдавніший храм Звенигорода, побудований ще за Володаря Ростиславича [Гупало, 2014, с. 132–134]. Загалом, завдяки археологічно-архітектурним дослідженням, обидві звенигородські церкви разом із відомими на сьогодні дерев'яними культовими спорудами княжої доби Галичини та Волині [Могитич, 1999, с. 3–14]) репрезентують типи дерев'яних храмів, що сформувалися на ранньому етапі дерев'яного церковного будівництва України.

Невід'ємною частиною розкопок була співпраця із архітекторами під час розкриття дерев'яної забудови північно-східного пригорода, де впродовж 1982–1994 рр. науковими консультантами були Іван Могитич (рис. 2) та Василь Плехівський (директор Львівського історико-архітектурного заповідника). Ретельна фіксація конструктивних елементів об'єктів, яку здійснювали Іван та Роман Могитичі, Оксана Полякова, Володимир Чорноус, стала у подальшому підґрунтям для встановлення особливостей планувальної структури житлових, господарських та виробничих споруд, а також конструкції мощеної деревом мостової [Могитич, 1995, с. 5–17; Могитич, Чорноус, 1986, с. 42–44]. В. Чорноус і Р. Могитич виконали об'ємні реконструкції як окремих будинків, так і кварталної забудови в межах садиб.

Надзвичайно результативно обстежено стратиграфію ділянки, прилеглу до церкви св. Параскеви-П'ятниці, на глибину 5 м, яку виконали геолог Л. Ізмайлова та геодезист О. Дмитрасевич за допомогою буріння свердловин. Цими працями відкрито такий важливий містобудівний елемент як торгова площа на східному пригороді, що функціонувала включно до знищення Звенигорода монголо-татарами у 1241 р.

Окремі зусилля І. Свешніков скеровував на здобуття додаткової інформації у процесі поглибленого вивчення як цілих колекцій певних категорій артефактів, так і окремих знахідок, що досягалося завдяки присутності в експедиції консультантів – фахівців з окремих галузей науки. У цьому контексті увагу зосереджували на формуванні і поточному аналізі об'ємних збірок остеологічного матеріалу, ботанічних решток та шкіряних і скляних предметів.

Рис. 3. Фрагменти шкіряного взуття. А – фрагмент чобота зі споруди 26; початок XII ст.; розкопки 1985 р. Б – черевик з мостової; розкопки 1986 р.

Fig. 3. Fragment of leather shoe. A – fragment of boot from construction 26; beginning of XII century, excavation from 1985; B – boot from the pavement, 1986

Так, окрім об'ємної збірки кераміки масовий характер притаманний для остеологічного матеріалу, який впродовж польових сезонів 1983–1992 рр. опрацьовував доктор біологічних наук, професор Костянтин Татарінов (завідувач кафедру загальної біології Львівського медичного інституту). Дослідник визначив типи свійських та диких тварин, птахів, риби; встановив їхню частку у господарстві Звенигорода; виділив рідкісних тварин для цієї території та різновиди тих, що на давньоруській пам'ятці трапилися вперше [Татарінов, 1992].

Породу дерева, яке використовували для домобудівництва, ретельно вивчав доктор сільськогосподарських наук, професор Сергій Шевченко (Львівський лісотехнічний інститут). Дослідник визначав також різновиди деревини, з якої виготовлено архітектурні деталі, предмети побуту, начиння. Цікаві результати отримано під час опрацювання кісточок рослин, що інформували про традиційні і піонерські напрями у культивуванні рослин [Шевченко, Свешніков, 1984, с. 41–44.]. Загалом дендрологічний та остеологічний аналізи розкривали особливості різноманіття флори і фауни, які склали ресурси природного середовища, у якому розвинувся Звенигород [Свешніков, Татарінов, Шевченко, 1986].

Відкриті дерев'яні зруби будинків широко використано для проведення дендрохронологічних досліджень, які здійснював доктор біологічних наук, професор Василь Коліщук (Львівський лісотехнічний інститут). Вже після аналізу перших проб зі зрізів колод підвалин (1982) отримано дати спорудження окремих будинків пригорода. Проте І. Свешніков відносився дуже обережно до інтерпретації цих і дендродат наступних років. Враховуючи обставину, що на той час методика визначення віку на підставі річних кілець дерева для території Прикарпаття і Волині була ще недостатньо розроблена, він разом із В. Коліщуком відбирали повторно зразки з тих самих споруд для радіовуглецевого аналізу. Дати, що співпадали (за дендрохронологією і C^{14}) та підтверджувалися речовим інвентарем, І. Свешніков вважав у міру достовірними. На підставі стратиграфії споруд та серії дат дослідник виділив окремі періоди у забудові пригорода, відображені у трьох будівельних горизонтах, що датовано: до 1110 р., 1110–1137 рр., 1137–1186 рр. [Свешніков, 1990, с. 107–110].

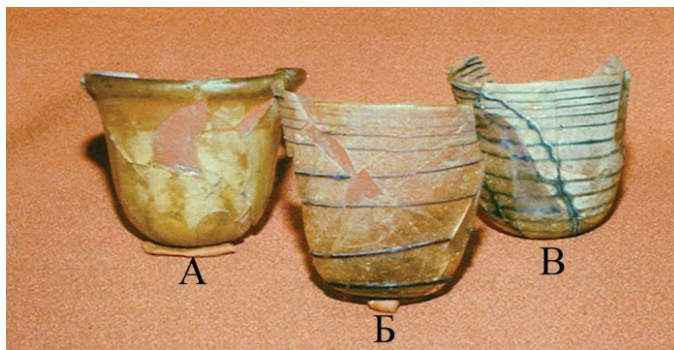

Рис. 4. Скляні кубки. Розкопки 1986 р. А – споруда 23, перша половина XII ст.; Б–Б – споруда 3, кінець XII ст.
Fig. 4. Glass goblets. Excavations from 1986. А – construction 23, first half of XII century; Б–Б – construction 3, end of XII century

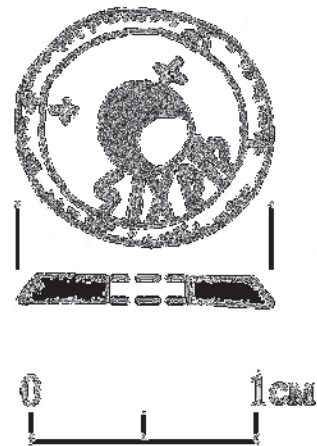

Рис. 5. Пряслице. Шифер. Розкопки 1990 р.
Fig. 5. Whorl. Slate. Excavations, 1990

Дорогой Игорь Кириллович,
 С изумлением благодарю вас за
 возвращение Вам письма. Ко-
 шачкино, графические вышивки не
 только удались, но все же кажутся
 вышив. Кроме "Sigzif", я узнала -
 ривало финские каменные еще не
 двух письмах: у Свешникова
 (рисунки 1985г.) и у Тимеска.
 В первом случае каменный гитарный
 вид - "Бол" важная особенность
 каменщины - использование ста-
 рых букв $X(g)$ и $M(d)$, как, кста-
 тии, и в каменщи Sigzif ($X-g$).
 Тимеская каменщи пока неясна
 - крайний правый знак не имеет
 аналогов. Два других звенигород-
 ских письма с графическими
 шифрами (во втором слу-
 чае несколько кудур увязаны)
 не поддаются.
 Еще раз благодарю Вас и
 надеюсь увидеть Вас в Львов на
 Конгрессе украинистов.
 С искренней добротой и поже-
 ланием
 нескромно Ваша
 Э. Мельникова

Рис. 6. Лист О. Мельниковой до І. Свешнікова. 1993
 Fig. 6. Letter from O. Melnykova to I. Svieshnikov. 1993

розрізнялись дві сукупності скломаси, виготовленої у київських та візантійських майстернях, що встановлено на підставі хімічного аналізу скла¹.

Культурний шар в межах північно-східного пригорода відзначався підвищеною насиченістю артефактами, яких налічувалося тисячі. Серед них траплялися унікальні предмети, рідкісні за своїм призначенням і походженням. І. Свешніков, переслідуючи мету з'ясувати природу таких знахідок, співпрацював із провідними фахівцями у відповідних галузях.

Так, серед численних зразків шиферних пряслиць виділялися окремі зразки із прокресленими знаками, які у 1993 р. вивчала доктор історичних наук Олена Мельникова (Інститут історії СРСР АН СРСР), історик-медієвіст, фахівець в області культури Скандинавії. Графіті на двох виробках дослідниця ідентифікувала як рунічні написи (рис. 5), втім у вигляді старших рун (рис. 6).

У 1985 р. в одній зі споруд знайдено добре збережену підвіску-кулон, виконану із бурштину. Як на аверсі, так і на реверсі виробу простежувалися дещо затерті зображення, композиція яких складалася із сюжетних рисунків та написів [Свешніков, 1985, с. 19]. Визначення форми знаків та розшифровку їхнього змісту допомагав встановлювати доктор історичних наук Сергій Висоцький (Інститут археології АН УРСР). Тоді ж з'ясовано, що

¹ Спільну статтю (Свешников И.К., Шапова Ю.Л. Стеклоаные изделия из Звенигорода на Белке), подану до друку у 1991 році, так і не було опубліковано. Ю. Шапова у своїй праці "Византийское стекло. Очерки истории", що побачила світ у 2008 р., посилається на вищезгадану статтю як таку, що ще знаходиться у друці [Шапова, 2008, с. 238, посилання 31].

знахідка репрезентує рідкісний тип культових християнських предметів, оздоблений символами Страстей Господніх (рис. 7).

Важливою для ототожнення низки артефактів була багаторічна співпраця І. Сवेशнікова і академіка Валентина Яніна (завідувач кафедри археології історичного факультету Московського державного університету ім. М. Ломоносова). Започаткували її дві знахідки, виявлені у 1984 р. в межах найбагатшого дворища на північно-східному пригороді – підвісна печатка і різьблене кістяне навершя [Сवेशніков, 1984, с. 19–22]. Згідно із прочитаною легендою довкола зображень святих, В. Янін пов'язував молебдобулу з іменем Івана Васильковича, який князував у Галичі в 1140–1141 рр. (рис. 8). Цей період ужиткування печатки підтвердили згодом загальна стратиграфія та періодизація усього садибного комплексу та зібраний на ньому речовий матеріал. Тоді ж знайдено кістяний виріб у вигляді сплющеної кулі із наскрізним вертикальним отвором (рис. 9). Обидві пласкі поверхні оздоблено вишуканим різьбленим декором зооморфного характеру. В. Янін інтерпретував знахідку як деталь парадного князівського чи боярського крісла, що узгоджується із висновками про високий соціальний статус власника садиби [Сवेशніков, 1987, с. 226–227].

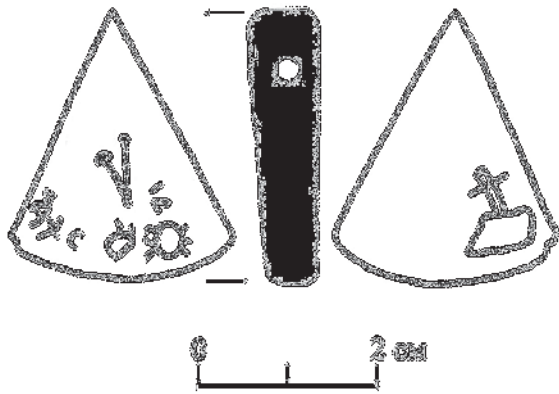

Рис. 7. Підвіска-кулон. Споруда 19. Бурштин. Перша половина XII ст. Розкопки 1985 р.
Fig. 7. Pendant. Construction 19. Amber. First half of XII century. Excavation 1985

Рис. 8. Підвісна печатка Івана Васильковича (1140–1141). Споруда 13. Розкопки 1984 р.
Fig. 8. Pendant seal of Ivan Vasylykovich (1140–1141 pp.). Construction 13. Excavations from 1984

Упродовж 1988–1989 рр. у межах вищезгаданого дворища виявлено першу в Україні берестяну грамоту, текст якої зберігся повністю, а у культурному шарі на іншій ділянці пригорода грамоту, розірвану на три частини [Сवेशніков, 1990, с. 127–131]. Аналізуючи текст грамот, особливості письма і порівнюючи їх із новгородськими зразками, В. Янін чітко висловився за південноруське походження звенигородських листів на бересті і датував їх XII ст. [Сवेशніков, 1988, с. 23–24]. Ці висновки мали далекосяжне значення, оскільки, по-перше, засвідчували існування у Південно-Західній Русі традиційного матеріалу для листування, по-друге, вказували на південноруський варіант писемності і, по-третє, промовляли на користь розвитку грамотності у містах Південно-Західній Русі, до числа яких належав Звенигород.

Консультувався Ігор Кирилович і з приводу уламка вуха дзвона, у зв'язку з чим в 1990 р. звертався до Тетяни Шашкіної, яка на той час інтенсивно вивчала слабко розроблену тему про

Рис. 9. Оздоба (боярського крісла?). Споруда 12. Кістка. Кінець XII ст. Розкопки 1984 р.
Fig. 9. Decoration of (boyar chair?). Construction 12. Bone. End of XII century. Excavations from 1984

заліза, кольорових металів. Довгими зимовими званою “лабораторією”, виділеною для потреб звенигородської експедиції, Ігор Кирилович разом із постійним членом експедиції Олександром Овчинниковим варили у відповідних рідинах дерев’яні предмети, насичували консервуючими речовинами і закладали під прес артефакти зі шкіри, тощо. Однак серед загалу рухомого матеріалу трапилася знахідка, яка вимагала надзвичайної кваліфікації для її збереження. Йдеться про натільний медальйон, знайдений на території багатого дворища, в межах споруди, яку І. Свешніков ототожнював із ювелірною майстернею [Свешников, 1988, с. 33–34]. Медальйон округлої форми з ромбічним вушком був пустотілий і закривався ззовні тоненькою накривкою, закріпленою на штифтах. Під пластинкою-накривкою знаходився тонесенький шматок металу, дуже знищеного корозійними процесами, для якого сам медальйон слугував своєрідними ризами чи шатами (рис. 11). Для з’ясування призначення металу і його очищення І. Свешніков звернувся по допомогу до директора Ермітажу доктора історичних наук, професора Бориса Піотровського. Після усунення у лабораторії шарів окислів з’ясувалося, що шматок металу – це тонка бляшка із заліза, на якій темперою виконано мініатюрну іконку, що представляла образ Ісуса Христа. Макрозйомка предмета, яку виконав працівник

дзвони домонгольського періоду. Перший крок з пошуку аналогій звенигородській знахідці мав продовжитися виконанням хімічного аналізу металу, з якого виконано дзвін, про що йшлося в одному з листів зі збереженої переписки І. Свешнікова (рис. 10). Невідомо чи вдалося дослідниці здійснити ці наміри, оскільки жодні сліди у публікаціях про ці матеріали відсутні.

Окремою ділянкою камеральних досліджень була реставрація матеріалів та визначення хімічного складу певних різновидів сировини. Ігор Кирилович володів глибокими знаннями щодо способу очищення артефактів та подальшого забезпечення їх від знищення. Це дозволяло йому власноруч реставрувати та консервувати знахідки. Музейна презентабельність матеріалів фондової збірки Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, дешиця з яких експонується в археологічному музеї інституту, є результатом кропіткої праці І. Свешнікова зі збереження цінних експонатів. Дослідник окрім реконструкції глиняного начиння займався реставрацією виробів із вечорами у камеральному приміщенні, так

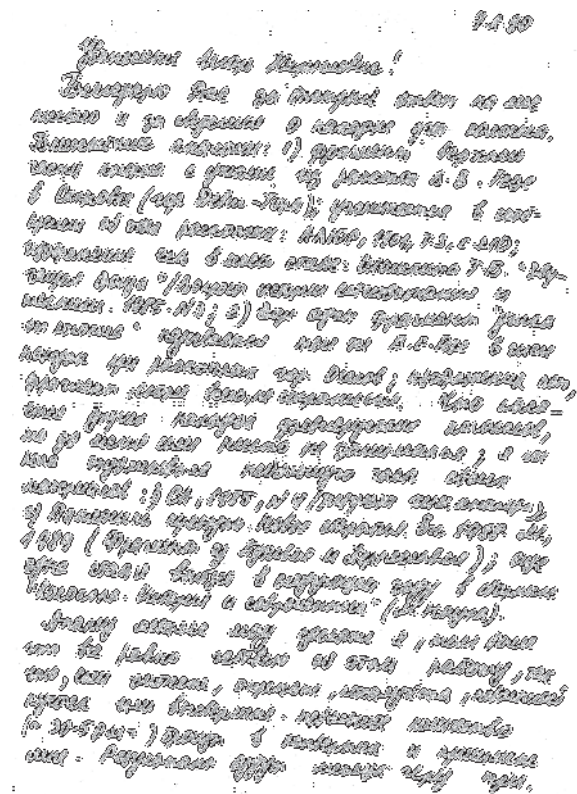

Рис. 10. Лист Т. Шашкіної до І. Свешнікова. 1990 р.
Fig. 10. Letter from T. Shashkina to I. Sveshnikov. 1990

лабораторії Брянцев, дозволяє чітко розглядіти на аверсі зображення образу Спаса Нерукотворного, а на звороті – менш читабельний рисунок Розквітлого Хреста. Час виконання цього своєрідного релікварія не виходить за межі XII ст. і є унікальним зразком мініатюрного іконопису княжої доби.

Рис. 11. Медальйон. Споруда 35. Бурштин, залізо, темпера. Кінець XII ст. Розкопки 1986 р.

Fig. 11. Medallion. Construction 35. Amber, iron, tempera. End of XII century. Excavations from 1986

В межах вищезгаданої ювелірної майстерні І. Свешніков звернув увагу на грудки речовини різного кольору: синього, червоного, зеленого та жовтого. Хімічний аналіз субстанції здійснено у 1983 р. у лабораторії геологічного факультету Львівського державного університету та у лабораторії Інституту “Укрпроектреставрація”. Встановлено, що це рештки мінеральної фарби – віваніту (синя) та кіноварі (червона). Разом зі знахідками мініатюрних горщиків, раніше розглянутого релікварію із живописною іконкою, фрагментом розписної спинки дерев’яного крісла дані хімічного аналізу дозволили І. Свешнікову ставити питання про існування у Звенигороді місцевих художників.

Завдяки хімічному аналізу² інших речовин, достовірно встановлено використання у побуті та виробничих цілях дьогтю, смоли, смальцю.

І. Свешніков неодноразово відзначав високі технологічні навички, якими володіли звенигородські ювеліри. Підтверджує це припущення хімічний аналіз бурштину, який у 1986 р. здійснив кандидат геолого-мінералогічних наук Б. Сребродольський (Львівський державний університет). Дослідник встановив, що червоний колір бурштину отримували в результаті термічної обробки природної сировини, що мала жовтий колір. Подібною технологією широко послуговувались майстри у “бурштинових” краях. Проте, зважаючи на знахідки відходів

Серед загалу спеціальних досліджень слід наголосити на вагомості результатів аналізів природничих наук, особливо хімічного аналізу, які докорінно змінювали уяву про предмет, або надавали йому ширший контекст. У цьому випадку йдеться про унікальну знахідку дерев’яного хрестика, який виявлено 1983 р. у шарі підсіпки під найбільшою ремісничою майстернею на північно-східному пригороді. Аналіз деревини здійснили проф. С. Шевченко та доцент Б. Цирик. З’ясувалося, що виріб має близькосхідну метрику. Хрестик виконано із ліванського кедру чи середземноморської сосни (рис. 12). Для докладнішого визначення необхідно зробити зріз деревини, який пошкодив б цілість предмету і на що дослідники, слушно, не зважились. На хрестик уцілів прокреслений скоропис “СВ Д ІСХ” – “Святе дерево Ісуса Христа”. Він покликаний додатково пояснити походження артефакту, вказуючи, таким чином, на Святу землю. Поряд з іншими, не менш рідкісними предметами (як, наприклад, дві середземноморські мушлі братства св. Якова, виявлені на окольному городі і північно-східному пригороді), подібні хрестики виступають унікальними свідченнями мандрівок пілігримів, які торували паломницькі шляхи з Русі до Єрусалиму.

² Аналіз здійснено у лабораторії хімічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка.

бурштинової сировини, напівфабрикатів виробів, І. Свешніков обстоював думку про місцеві майстерні з обробки цього сонячного каменю [Свешников, 1988, с. 33–34].

Підводячи підсумки, слід підкреслити, що окрім значного об'єму матеріалів, здобутих під час польових розкопок, вагому частку у дослідженнях І. Свешнікова займало камеральне опрацювання рухомого інвентарю. Дослідник не обмежувався традиційним для археології формально-статистичним описом артефактів, а, по можливості, намагався вивчати знахідки всесторонньо, як відображення певних сторін матеріальної та духовної культури, що досягалося власне у процесі міждисциплінарних досліджень, аналітичним опрацюванням на стику різних наук. Здобуті при цьому результати вже на тому рівні по суті програмували напрями майбутніх досліджень, які покликані відобразити глибину соціально-культурних процесів у Звенигороді та роль самого міста у цих процесах. Подібний спосіб опрацювання матеріалів розкопок, що поповнювалися з кожним польовим сезоном, надавав у розпорядження вченого фактичний матеріал, який дозволяв йому обстоювати думку про літописний Звенигород як столичне місто, осідок князя. Цей матеріал виступав підґрунтям для тверджень про високий рівень ремісничого виробництва та його диференціацію, про широкі торговельні зв'язки, про різні сфери розвитку духовної культури та дав підставу для перших узагальнень щодо загальноруських тенденцій та місцевих традицій у соціально-історичному розвитку Звенигорода. Власне у цих обґрунтованих висновках полягало вагоме значення наукових здобутків І. Свешнікова. Не встигнувши завершити останню найважливішу і найяскравішу працю свого життя, Ігор Кирилович залишив багатий науковий спадок, що зобов'язує нас відтворити суспільний образ Звенигорода, одного із загублених в імлі історії столичних міст Південно-Західної Русі.

Наукове життя Ігоря Кириловича було успішним і багатогранним; його супроводжували епохальні відкриття і активна співпраця з таким ж ентузіастами своєї справи, більшість з яких згодом досягнули становище корифеїв в області археології та суміжних наук. Звенигородський період у дослідженнях І. Свешнікова – це не лише хронологічний відрізок у біографії вченого, пов'язаний із розкопками пам'ятки. Це приклад формування новітніх засад наукового процесу на базі широких міждисциплінарних зв'язків, їх виявлення і вмілого застосування на практиці.

У моїй пам'яті Ігор Кирилович залишатиметься великим науковим пілігримом, який невтомно йшов шляхом пізнання істини.

ЛІТЕРАТУРА

Гупало В.

- 2014 Звенигород і Звенигородська земля у XI–XIII століттях (соціоісторична реконструкція). – Львів. – 532 с.

Іоаннісян О. М., Могитич І. Р., Свешников І. К.

- 1983 Церковь Параскевы-Пятницы в Звенигороде на Белке – памятник деревянного зодчества домонгольской Руси // Памятники культуры: новые открытия. – Ленинград. – С. 494–507.

Могитич І.

- 1995 Церкви Звенигорода // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів. – Ч. 3. – С. 18–21.

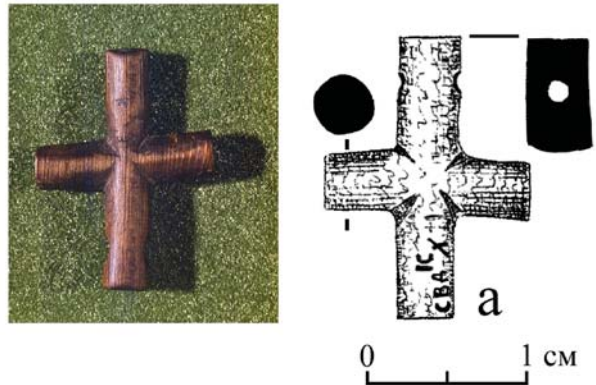

Рис. 12. Натільний хрестик. Дерево. Кінець XI – початок XII ст. Розкопки 1983 р.

Fig. 12. Body cross. Wood. End of XI – beginning of XII century. Excavations from 1983

- 1999 Археологічно відкриті дерев'яні церкви Галичини і Волині X–XIV ст. // Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів. – Ч. 10. – С. 3–14.
- Могитич Р.*
- 1995 Княжа доба у планувальній структурі західноукраїнських міст. Звенигород // Вісник Інституту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів. – Ч. 3. – С. 5–17.
- Могитич Р., Черноус В.*
- 1986 Літописний Звенигород // Пам'ятки України. – Київ. – № 3. – С. 42–44.
- Свешніков І.К.*
- 1974 Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. – Київ. – 208 с.
- 1984 Звіт про роботу Звенигородської археологічної експедиції Інституту суспільних наук Академії наук УРСР у 1984 р. – Оп. 2. – Од. зб. 1045. – 67 с.
- 1985 Звіт про роботу Звенигородської археологічної експедиції Інституту суспільних наук Академії наук УРСР у 1985 р. – Оп. 2. – Од. зб. 1076. – 95 с.
- 1988 Звіт з роботи Звенигородської археологічної експедиції в 1988 році. – Оп. 2. – Од. зб. 1988/1. – 75 с.
- 1990 Звенигородські грамоти на бересті // Дзвін. – Львів. – № 6. – С. 127–131.
- 1993 Битва під Берестечком. – Львів. – 304 с.
- Свешніков І.К., Брайчевська О.А.*
- 1990 Шкіряне взуття із Звенигорода Галицького // Археологія. – № 3. – С. 122–129.
- Свешніков І.К.*
- 1987 Новые находки произведений древнерусского искусства из Звенигорода // Задачи советской археологии в свете решений XXVII съезда КПСС. Тезисы докладов Всесоюзной конференции (Суздаль, 1987). – Москва. – С. 226–227.
- 1988 Мастерская янтарных изделий на раннефеодальном городище Звенигород под Львовом // The sixth Meeting on Amber and Amber-Bearing Sediments. – Warsaw. – S. 33–34.
- 1990 Звенигород // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – Киев. – С. 107–110.
- Свешніков І.К., Татаринів К.А., Шевченко С.В.*
- 1986 Природное окружение населения древнерусского Звенигорода // Проблемы социальной экологии. Тезисы докладов Первой Всесоюзной конференции (г. Львов, 1–3 октября 1986 г.). – Львов. – Ч. II. – С. 71–73.
- Татаринів К.А.*
- 1992 Фауна охотничьих зверей древнерусского Звенигорода и Львова // Украинский териологический сборник. – Киев. – С. 44–54.
- Шевченко С.В., Свешніков І.К.*
- 1984 Ботанічні знахідки XII ст. // Український ботанічний журнал. – Київ. – Т. 41. – № 6. – С. 41–44.
- Щапова Ю.Л.*
- 2008 Византийское стекло. Очерки истории. – Москва. – 288 с.

Vira HUPALO

ZVENYHOROD PERIOD OF THE RESEARCH ACTIVITY OF I. SVESHNIKOV:
INTERDISCIPLINARY ASPECT

The most important discoveries made by I. Sveshnikov during excavations of hill-fort of annalistic Zvenyhorod in the period 1981–1994 are analyzed at the article. Main attention is paid to general achievements at the investigations of mass collections and chosen artifacts, which were obtained as a result of interdisciplinary analysis of finds. Directions of cooperation of I. Sveshnikov with the most famous specialists at the field of architecture, archaeology of Medieval Ages and natural sciences are presented.